

Forfatter: Heiberg, Johan Ludvig

Titel: Dramatik i udvalg

Citation: Heiberg, Johan Ludvig: "Dramatik i udvalg", i Heiberg, Johan Ludvig: *Dramatik i udvalg*, udg. af Jens Kr. Andersen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 2000, s. 628. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur:
<https://tekster.kb.dk/catalog/adl-texts-heibergjl04val-shoot-idm140721241056528/facsimile.pdf> (tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Dramatik i udvalg

Ulla skal paa Bal

- 443 *Ulla*: i lighed med strykkets øvrige personer tilhører U. den faste figurkreds i C. M. Bellman, *Fredmans Epistlar*, 1790 (se de flg. noter), hvor hun dog ret beset snarest optræder som en lettilgængelig allemandspige (se efterskriften s. 553), til forskel fra her hos den purificerende Heiberg. – *Bal*: om karakteren af »ballerne» hos Bellman, se efterskriften s. 553. – *bellmansk*: som det fremgår af efterskrift og noter, er persongalleriet, lokaliteten, sangteksterne (især deres optakt) og disses melodier (dog med arrangement af H. Rung, 1807-71, komponist, syngemester ved Det Kgl. Teater og Heibergs gode ven) overtaget fra Bellmans *Fredmans Epistlar*. – *Første Gang opført (...) 1845*: førsteopførelsen var ikke tænkt at skulle være foregået på Det Kgl. Teater, men i Skandinavisk Selskab, som havde bestilt stykket hos Heiberg; om det kom til opførelse der, er uvist (se Borup (udg.), *Breve og Aktstykker* ... III, 1949, s. 93f., brev nr. 542, og V, 1950, s. 165f.); ved premieren på Det Kgl. Teater, der var en benefice-forestilling, blev *Ulla* ... givet som efterstykke sammen med Heibergs egen *Pottemager Walter*, fru Heiberg, der spillede titelrollen, er undertagelsesvis tavs om forestillingens forløb.
- 445 *Ulla Wänblad*: således navngivet i *Fredmans Epistlar*, hvor hun introduceres som »Nymph och Prästinna i [vinguden] Bacchi [Bacchus] Tempel. Fadren fordom Corporal vid Gardet» (udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 12). – *Fader Berg (...)* *Kroven*: præsenteres i *Fredmans Epistlar* som »Tapetmålare, och Stads-Virtuos på flere Instrumenter.» (udg. som anf. i foreg. n., s. 12). – *Mollberg (...)* *Dandsmester*: præsenteres i *Fredmans Epistlar* som: »Corporal Mollberg; ägde hus på Hornsagtan, var en tid Fabriks-Idkare [indehaver], så Ryttare, utan Hus, Häst och Schabrak [saddeldækken], omsider Dansmästare.» (udg. som anf. i foreg. n., s. 12). – *Mowitz, Constabel*: præsenteres i *Fredmans Epistlar* som: »Constapel, namnkunnig af sin Concert på Tre Byttor; Componeret Musiken til Serlachii [C. Serlachius] Värblomma [et pompøst skabelshistorisk epos fra 1750]». (udg. som anf. i foreg. n., s. 13). – *Djurgården*: rekreativt område med forlystelser (tidligere talrige kroer) i Stockholms østlige udkant; adskillige af digtene i *Fredmans Epistlar* foregår her.
- 446 *Skuur*: et tag, der hviler på stolper. – *Vig af Mälarn*: den store sø M. ligger vest for Stockholm; den fra Djurgården synlige v. af M. hedder Riddarfjärden.
- 447 *Mollberg (...)* *indøver en Dands med Ulla*: samme situation som i *Fred-*

mans Epistlar, nr. 69, »Om Mollberg Dansmästare» (udg. af G. Hillborn og J. Massengale, 1990, I, s. 223), der afgiver melodi til den flg. sang (se flg. n.). – *Mel. Fredmans Epistel N° 69*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der imidlertid selv har den fra en ældre kilde; det drejer sig om en fr. kontradans fra midten af det 18. årh. med titlen »La [skal være: Le] Singes» (fr.: aben), overleveret i Müllers *Notbok* (Musikaliska Akademiens Bibhorek, Sthlm.; Statens musiksamlingar, C1 B/Sv-R) s. 39; »Bellmans» version findes i den i foreg. n. anf. udg. II, s. 90. – *See til Mollberg (...) of ham driver*: denne del af sangen gengiver forholdsvis nøjagtigt, skønt ingenlunde ordret, de første 14 verslinjer af Fredman-epistlen (se næstforeg. n.).

- 448 *Luden*: saltopløsningen (til fiskens konservering). – *naar han Ulla (...) charmant*: resten af sangen forholder sig langt friere til Fredman-epistlen (se n.t.s. 447): Hos Heiberg får Mollbergs danseinstruktion tillagt større vægt, og hans betagelse af Ulla gøres til genstand for kraftig purificering; desuden fordeler Heiberg – her som i det flg. – den monologiske Fredmanvis på flere syngende personer.
- 449 *admirere*: beundre. – *Grönelund*: Gröna Lund el. Grönlund, værtshus på Djurgården (se n.t.s. 445), forekommende i *Fredmans Epistlar* (nr. 62 og 68); lokaliteten var ved fremkomsten af *Ulla ...* det kbh.ske publikum bekendt gennem A. Bournonvilles ballet *Bellman eller Polskdansen paa Grönelund*.
- 450 *passer paa*: (hydemåde flertal) vær opmærksomme. – *charmant*: fint, godt. – *Recitativ*: afsnit i kantate el. opera placeret mellem de mere lyriske arier og beregnet til fremførelse i sang el. syngende tonefald. – *chaufferet*: (af fr.) overophedet. – *Salop(pen)*: løstsiddende, ærme-løst klædningsstykke af tyndt stof, brugt som (sommer)overklædning el. hjemmedragt til kvinder i det 18. og 19. årh. – *maa*: skal. – *Firkel*: simpel (olieholdig) brændevin, fusel. – *angennem*: behagelig.
- 451 *Jordbær-Liqueur*: det blotte ord annoncerer for kenderen Fredmans Epistlar nr. 71, der indledes: »Ulla! min Ulla! säj får jag dig bjuda/Rödaste Smultron [jordbær] i Mjölök och Vin?» (udg. af G. Hillborn og J. Massengale, 1990, I, s. 230). – *Mel. Fredmans Epistel N° 71*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, som i dette tilfælde undtagelsesvis ikke har betjent sig af nogen påviselig kilde, hvorfor det ikke kan udelukkes (men ej heller anses for sikkert), at denne selv er komponisten; den kendte melodi findes i den i foreg. n. anf. udg. II, s. 92f. – *Ulla (...) rød og sød*: sangens to første verslinjer gengiver forholdsvis nøjagtigt,

- skönt ikke ordret, de tilsvarende linjer i Fredmanepistlen (se næstføreg. n.). – *Udsigt og Jordbær* (...) *Selskabs Skaal*: resten af sangen adskiller sig helt fra Fredmanepistlen (se noter t.s. 451), hvor hyldesten til Ulla i vinduet på Fiskartorpet fortsætter; også her foretager Heiberg en »dialogisering« af Fredmans monologiske tale.
- 452 *I Abrahams Skjød*: fra lignelsen om den rige mand og Lazarus (Luk. 16,22), udtryk for den højeste (lyk)salighed. – *Hammarby*: i Sthlm.s sydvestlige udkant, nævnes i *Fredmans Epistlar* (nr. 55). – *Ridderhuset*: R. i Stockholm benyttedes siden opførelsen i det 17. årh. som samlingssted for adelsstanden.
- 453 *Stockholms Slot*: opført i det 18. årh., kgl. residens, nævnes i *Fredmans Epistlar* (nr. 33). – *Sancta Claras Kirkespår*: St. Klaras Kirke i distriktet Norrmalm i Sthlm., opført i det 16. årh. og på ny efter brand i det 18.; kirkens høje, gotiske spir har altid været synligt fra det meste af Sthlm., kirkegården rummer bl.a. Bellmans grav (dog af tvivlsom autenticitet). – *Og af Grannis (...) en Lugt*: skönt den senere del af sangen generelt behandler sit bellmanske mønster (*Fredmans Epistlar* nr. 71) frit (jf. n.t.s. 451), slutter netop denne linje sig påfaldende tæt til én bestemt i Fredmanepistlen, nemlig l. 6: »Blommor och Grannis vållukt ger« (udg. af G Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 230). – *Djungården(s)*: se n.t.s. 445. – *Lokatten(s)*: sv.: lossen, navn på værts hus i Stadsgården i Stockholm, forekommende flere steder i *Fredmans Epistlar* (nr. 59 og 77).
- 454 *Christian Wingmark*: endnu et medlem af den gennemgående personkreds i *Fredmans Epistlar*, hvor han præsenteres således: »gemenligen kallad Wingmark med stora peruken, ägde i proportion samma skicklighet på fleut-douce [blokføjte], som den änu lefvande blinda Virituosen Colling.« (udg. af G. Hillbom og J. Massengale 1990, I, s. 12).
- 455 *Souper*: fint og let aftensmåltid.
- 456 *Mel. Fredmans Epistel N° 18*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der selv – bl.a. ved nødvendig fordobling af en række toner til sin ordrige tekst – har skaffet sig den ved at bearbejde en ældre kontradans; for musikkilderne er der redegjort i Bellman, *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, II, (s. 202f.), hvor også melodien findes (s. 26). – *Hura! lad Glassene klinge!* (...) *Gjæsterne værdigt*: i dette tilfælde har Heiberg allerede fra sangens begyndelse bearbejdet sit Bellman'ske forlæg i purificerende og forfinende retning på bekostning af grovhederne i *Fredmans Epistlar*, nr. 18, der bærer undertitlen: »Til

Gubbarna på Terra Nova [lat.: Ny Jord, navnet på sømandskro] i Gaffelgränden [stlm.sk gadenavn] vid Skeppsbron [kajgade i Stlm. på østsiden af Gamla Stan, Den gl. By(del)].» (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 57); til sammenligning med Heibergs førstestrofe skal anføres de to første af F.E. nr. 18, hvorfra Heiberg overtager visse – men også kun visse – elementer: »Gubbarne satt sig at dricka./Klappa på bäljen [vommen, bugen] och hicka./Näsan i glasena sticka./Sjunga hvar om sin flicka./Jergen Puckel [tysk håndværkssvend, tilhørende det gennemgående persongalleri i F.E., konstant piberygende] han drog nu en rök./Med pipan han på stopet [kruset] knacka [bankede]./Gubbarna gjorde på ölet försök./Och drucko så svetten han lacka [drev].//Glasena börja nu ringa./Gubbarna lustigt at svinga./Hoppa och dansa och springa./Med hvarannan klinga./Benjamin klef [klatrede op] nu på bordet, fy fan!/Hier ist kamrat sehr schen zu tanzen [forvansket tysk: Her kammerat, er det meget skönt at danse]./Röder om näsan liksom en Tulpan/Vant han uti laget nu kransen [hædersprisen].» (den i foreg. n. anf. udg. I, s. 57).

- 457 *Bordet er dækket (...) et længe*: i resten af sangen afviger Heibergs tekst endnu stærkere fra Bellmans (se næstforeg. n.), dels ved den udprægede dialogisering (fordeling på flere syngende), dels ved stilen i den skildrede festivitas; hos Bellman hedder det fx: »Ölet kring golfvet det rinner» og »Och Byxorna de lossna af medjan [livet]» (*Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 57). – *Datum*: dato. – *Gräst*: ånd, her: buket, vinånd. – *Gyldenvand*: likør, tilsat bladguld. – *vist*: helt sikkert, givetvis. – *henuter*: »færdigs», »til rotternes». – *Fiffig*: listigt, forslagent. – *klunter*: humper, raver.
- 458 *kanskesen*: (folkelig form) måske. – *Abekat (...) qvalt*: snaps ... drukket.
- 459 *Corno*: (ital., mus.) horn.
- 460 *Mel. Fredmans Epistel Nr. 68*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, hvis egen kilde her til er usikker (*Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, II, s. 314); melodien, en menuet, findes anf. udg. og bd., s. 89. – *Bravo! det blåste du rart*: i melodien Fredmanepistel, nr. 68 med undertiden »Angående sista balen på Grönlund» (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 220), forekommer denne opfordring til Movitz (og ikke, som her, til Fader Berg) og er fordelt rundt om i epistlen: »Stöt i dit Valdthorn, gå på» (str. 1, l. 6), »Bläs den Menuetten./Som han med Clarinetten/I går söng här i gränd [gyden]» (str. 2, l. 3-6), »Stöt i ditt Valdthorn» (str. 5, l. 1), hvortil Movitz svarer: »Hurra! jag skal blåsa»

(str. 3, l. 8) (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 220-22); F.E. nr. 68 og Heibergs sang her har imidlertid motiv til fælles: begge skildrer optakten til et krobald; den optakt i F.E., som mest minder om den i Heibergs derivat, findes blot ikke i melodikilden, nr. 68, men snarere i nr. 62, »Movitz Valdthornet prøberar» (med samme undertitel som nr. 68, anf. udg., I, s. 200). – *rart*: (sjældent) godt, udsøgt fortræffeligt. – *Zephyr(s)*: i rom. mytologi personifikation af vestenvinden.

- 461 *Pan*: skov- og hyrdegud i gr. mytologi.
- 462 *Bergström*: Bergström hører til det gennemgående figurgalleri i Bellman, *Fredmans Epistlar*, hvor han præsenteres som: »Namndagsblåsare [musikant, der opvarter på folks navnedage] i Cathrina trakten [området omkr. Katarinakirken i Södermalm i Sthlm.]» (Bellman, *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massingale, 1990 I, s. 12).
- 463 *Mel. Fredmans Epistel N° 25*: Melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der selv benytter et på hans tid kendt og ofte genbrugt »valdhornsstykke« el. 3/4-march; musikken findes i den i foreg. n. anf. udg., II, s. 34f. – *Afimen er stille (...)* i *Strand: Fredmans Epistlar*, nr. 25, der bærer undertitlen: »Som är et försök til en Pastoral [idyllisk hyrdedigt, se n. t. s. 103] i Bacchanalisk [vedr. vinguden Bacchus] smak, skriven vid Ulla Winblads [se n.t.s. 443] öfverfart til Djurgården [se n.t.s. 445]» (den i næstforeg. n. anf. udg., I, s. 78), indledes med linjerne: »Blåsen [bydemåde flertal] nu alla,/Hör böljorna svalla [ruller, bruser],/Åskan [tordenen] går.» (smst.).
- 465 *Gønnelied*: se n.t.s. 449. – *Barcarole(n)*: gondolførers sang, musik med rytme som åretag.
- 466 *Mel. Fredmans Epistel N° 21*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der selv hermed har overtaget en ældre kontradans med titlen »La [skal være: Le] Quaiqver« (fr.: kvækeren), der indgik i en ballet af samme navn, som opførtes i Sthlm. 1768; melodien findes i *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massingale, 1990, II, s. 29. – *Tusinde Gange (...)* *Venskab og Agt*: Fredmanepistlen nr. 21, der skildrer nattens skønhed og glæder, indledes: »Skyarna tjockna [fortættes],/Stjernorna slockna./Stormarna tystna, som örat upfyldt.» (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 65).
- 467 *bacchantisk*: om hvad der står i forbindelse med den rom. vingud Bacchus (gr.: Dionysos) og hans kult, løsluppen. – *Bacchantinder*:

kvindelige præster el. ledsagere i optog for Bacchus. – *Hofstat*: en fyrstes hoffoldning og de dertil knyttede hoffunktionærer. – *Satyrer*: sanselige og groteske væsener i den gr. vingud Dionysos' følge. – *Slaaer* (...) *Dansier* (...) *vijfer*: (bydemåder flertal) slå, dans, vift. – *Lyre(r)*: et i oldtidens Grækenland brugt strengeinstrument med to opadstående, svajede arme. – *Bukkyfod*: attribut til satyrerne. – *Skalmie(r)*: fløjte, fremstillet af udhulet pile- el. hyldegren, i mytologi og litteratur attribut til hyrder.

- 468 *Venus og Bacchus*: rom. guder for hhv. kærlighed og vin. – *Mel. Fredman Epistel N° 55*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der igen har lånt den fra en fr. chansonmelodi, »Vous qui du vulgaire stupide« (fr.: I, som af denne dumme pøbel), der findes i samlingen *Chansons Choiesies, avec les aires notés*, Genève 1782, s. 76 og London 1783, s. 72, samt i *Le Clé du Caveau*, [1818] som nr. 649; Bellmans melodi findes i *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, II, s. 73. – *Ulla, nu kom (...) ombord!*: den Fredmanepistel, hvortil sangen via melodiangivelsen knyttes, er ligeledes en aftensang: nr. 55, der bærer undertitlen: »Rörande Mollbergs Kägelspel hos Faggens [værsthus med have i Södermalm i Sthlm.] vid Hammarby-Tull [se n.t.s. 452] en sommar afton 1770« (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 181), og som indledes: Så ser han ut midt bland de stålar/Solen sprider i sin nedergång« (smst.). – *mon frère*: (fr.) min broder, hyppig tiltale blandt »brødrenes« i *Fredmans Epistlar*.
- 469 *Corporal*: Mollbergs militære titel, se n.t.s. 445. – *Kronen, /Flettet af den unge Vaar*: kransen af forårsblomster.
- 470 *Rankens Fader*: Dionysos, vinguden i gr. mytologi. – *Amor*: kærlighedsgudinden i rom. mytologi. – *Myrte(r)*: Amors (se foreg. n.) hellige træ.

Nøddeknækkerne

- 471 *Satyrspil*: når der i oldtidens Athen i forbindelse med Dionysosfesterne opførtes skuespil, bidrog hver dramatiker med tre tragedier efterfulgt af et s. med et muntert, evt. parodisk el. satirisk præg; i et s. består koret af satyrer, vilde og sanselige væsener i vinguden Dionysos' følge. Når Heiberg benytter s. som sit dramas undertitel, kan det ikke udelukkes, at han har ligget under for den udbredte etymologiske misforståelse, der afleder ordet »satire« af »satyr«, og noget dybere